

TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ ÇADIR GELENEĞİNİN OSMANLI MİNYATÜR SANATINA YANSIMALARI

Kamile AKIN*

Doç. Dr. Yusuf KEŞ**

Özet

Türk göçebe yaşam tarzını mekâna yansıtan çadır kültürü; Osmanlı döneminde değerinden hiçbir şey kaybetmeden hatta daha da görkemli bir şekilde sürdürülmüştür. Eski Türklerden başlayarak bugün hala Orta Asya'nın ve Anadolu'nun birçok yerinde bir yaşam tarzı olan konar-göçerlik ve çadır geleneği devam etmektedir. Türkler, konar-göçerliğin belli başlı gereklilikleri ve sabit bir mekânlarının bulunmaması nedeniyle kolay nakledilen, çabuk kurulabilen barınaklara ihtiyaç duymuşlar ve şartlara en uygun çadırları kullanmışlardır. Yaşam koşulları, iklim şartları ve çeşitli ihtiyaçlar ise farklı tiplerde ve boylarda çadırların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yapılan araştırmalarda Osmanlı döneminde çadırın çok yönlü ve çok amaçlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Dönemi belgeleyen minyatürlerde, nakkaşlar genellikle günlük olayları resmederek çadıra sıkça yer vermişlerdir. Çadır geleneği en mükemmel hâlini Osmanlı Devleti'nde padişaha mahsus kurulan otağ-ı hümayun ile almıştır. Osmanlıda sürdürülen bu geleneğin en iyi kanıtı günümüze ulaşmış minyatürlerdir. Bu çalışmada döneme ait minyatürler incelenerek çadırların hangi amaçlarla ve estetik kaygılarla üretildiği incelenip Osmanlı kültüründen yansımalar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk, kültür, çadır, Osmanlı, minyatür.

REFLECTIONS OF TENT TRADITION IN THE TURKISH TO OTTOMAN MINIATURE ART

Abstract

The culture of the tent, which reflects the Turkish nomadic lifestyle to place, not only has been maintained in the Ottoman era without losing any of its value but also has been survived in this period with spectacular way. It has been said that Semi-Nomadism, a life style of the tent from ancient Turkic to today's Central Asia and Anatolia, which helped to start the tradition of the tent life style. The Turks needed shelter to settle in quickly and transportable easily, because of the specific requirements of the shelter and the lack of stable places and for this reason, they used the tents that best fit their conditions. Therefore, living conditions, climate conditions and various needs have led to the emergence of tents in different types and sizes.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, kamileakin32@hotmail.com

** Süleyman Demirel Üniversitesi, yusufkes@sdu.edu.tr

It is observed that the tent was used as a versatile and multi-purpose reason, during the Ottoman period. In the periodical of the documented miniatures, Nakkaş people who illustrated daily life of events often included tents in their works. The best exemplary tradition of the tent life style was represented by Otağ-ı Hümayun, a kind of marquee, which established for the sultan of Ottoman Empire. It is the miniature paintings, which reached to the present day, prove the best of such tradition exemplary of ten-life culture in the Ottoman period. While miniatures of that period will be examined through what purposes and aesthetic values in this research, it will be also searched for how such tent culture reflected of Ottoman culture.

Key words: Turkish, culture, tent, Ottoman, miniatur.

Giriş

Çadır kelimesinin iki farklı kökenden geldiği düşünülmektedir. Bunlardan ilki Türkçede birleştirmek, birbirine tutturmak anlamlarında kullanılan çat- fiil kökünden türetilmişken, ikincisi Farsçada örtü anlamına gelen çatur kelimesidir. Bu kelimenin de kökeninin Farsçaya çetr şeklinde geçen Sanskritçe şemsiye veya gölgelik anlamlarına gelen çhattra dan geldiği düşünülmektedir (Bozkurt, 1993, s.158).

Tarih öncesi devirlerde insanın mağaralardan çıkıp daha sıcak olan bölgelere göç ederken ortaya çıkan barınma sorununa getirilen çözüm sonucu ortaya çıkan çadır; insanlık tarihinin başlangıcından bu yana barınma ve korunmaya duyduğu gereksinimlerine karşı bulduğu çözümlerden birisidir. Çadır, mevsimsel değişimler sonucunda günümüzde açık havada kullanılan, kolaylıkla kurulabilen, farklı malzeme ve tekniklerle oluşturulabilen, farklı detaylar barındıran, kullanım farklılıklarına göre bazen sadece bir koronak görevi görürken bazen de mekâna yerleşme ögesi olarak tanımlanmaktadır (Ardatürk, 2015, s.1).

Çadır doğal etkenlerden korunmak amacıyla yapılmış basit bir sığınığın ötesinde, içinde yaşayan insanların yaşam, inanç, gelenek, görenek, ekonomi, beğeni, süsleme ve sanatlarını yani kültürlerini bünyesinde barındıran bir yapıdır (Erden, 1979, s.73-82). En eski ev tipi olan çadırlar, diğer milletlerde olduğu gibi yüzyıllar boyunca Türklerin hayatlarında önemli bir yere sahip olmuştur. Çadır Türk hükümdarlarının sarayı, halkın da evi olmuştur. Birçok çadır bir araya getirilerek çadır şehirler kurulmuştur (Atasoy, 2002, s.15). Çadırlar, geleneksel Türk evinin ilk evre özelliklerini taşıyan evler olarak da kabul edilebilir (Köse, 2005, s.161). Bu yüzden çadırlar, Türk medeniyetinin en dikkat çeken unsurlarından biridir. Türkler, bir toprağı yurt edinmelerinde çeşitli kolaylıklar sağlayan çadırdan yerleşik toplum hayatına geçmelerine rağmen kopamamışlardır.

Orta Asya'da konar-göçer yaşayan Türk toplulukları, beslenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla büyük hayvan sürülerini takip eden göçebelere farklı olarak ekonomik açıdan hayvancılıkla uğraşan, hayat tarzı bakımından yaylak ve kışlak alanlar arasında hareket halinde olan göçebelik ile yerleşik hayat arasında ara bir yaşam tarzı sürmüşlerdir (Gündüz, 2002, s.162). Bu durum eski bir yaşam tarzı olan konar-göçerlik çadır geleneğinin de başlangıcı olmuştur. Alışılakelen yaşam tarzının belli başlı gereklilikleri göçebe Türk ailesinin sabit bir mekanda bulunamamasının sebebidir. Dolayısıyla onların meskenleri çadırlar olmuştur (Koca, 2002, s.12-13). Orta Asya göçebe kültürü, Osmanlıda da bir imparatorluk geleneği haline gelmiştir. Osmanlıların atalarından devraldıkları göçebe kültürünü büyük ölçüde bir organizasyona çevirmişlerdir. Yani otağlar padişahın kudret ve zenginliğinin göstergesi olmuştur. Orta Asya geleneklerini devam ettiren Osmanlılar, çadır kültürünü

de en iyi şekilde sürdürmüşler ve çadırı bir göçebe kültürü olmaktan çıkarıp imparatorluk seviyesinde geliştirmişlerdir (Atasoy, 2004-2005, s.1). Osmanlı döneminde günlük hayatta ve seferlerde, şehzadelerin, ordunun, halkın her türlü ihtiyacını karşılayan çadırlar mevcuttur. Değişik türlerde çadırlar padişahın emriyle önceden yapılarak, ne için, kim için yapıldığı listelenerek ambarlarda sefere hazır durumda saklanmıştır. Bugün hala Orta Asya şehirlerinde beton evlerle yan yana kurulmuş çadırlar görmek mümkündür. Çadırın Türk toplumlarının kültür hayatında önemli bir yeri olmuş, Türk mimarisi de birçok biçim ve işlevini çadırdan almıştır. Ünlü arkeolog J. Strzygowski Şark'taki kubbelerin, yuvarlak ve konik kümbetlerin ve daha birçok mimari ve süsleme unsurlarının Orta Asya Türk çadırından geldiğini ileri sürmüştür (Bozkurt, 1993, s.158). Osmanlıda sürdürülmüş olan çadır geleneğinin en iyi kanıtı günümüze ulaşmış minyatürlerdir. Nitekim incelenen minyatür örneklerinde dönemi minyatürlerle belgeleyen nakkaşların çadırlara sıkça yer verdiği görülmektedir.

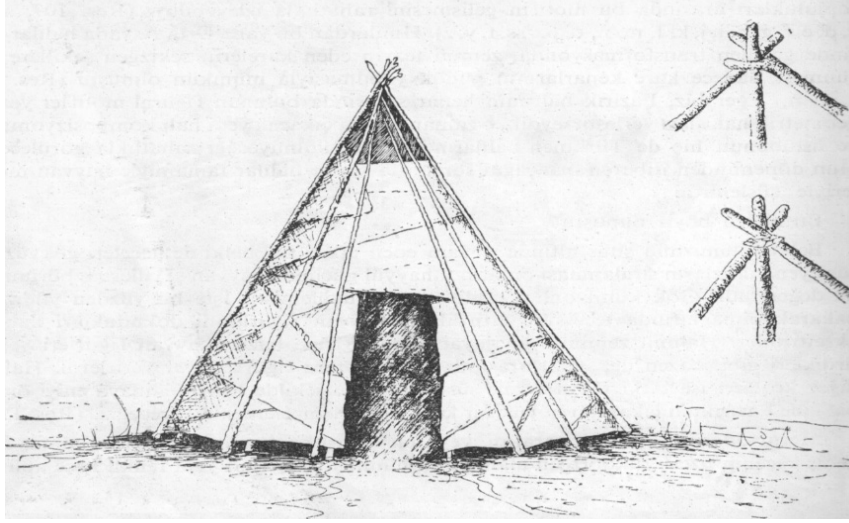
Orta Asya ve Anadolu'da Kullanılan Çadır Çeşitleri

Orta Asya ve Anadolu Türklerinde çadır en çok kullanılan terim olmakla beraber ev, iv, üy, oba, otak, kerekü, gerek, çerge, getir, yurt gibi kelimeleri de kullanmışlardır. Kırgızlar çadıra, kiyiz, keçe, üy, iv derken, Uygurlar iv, oba, yurt, ev demişlerdir (Onuk, 2005, s.13-14). Kırgızların *keçe ev* olarak adlandırdıkları çadırları, Oğuzlar ve Uygurlar da kullanmıştır. Orta Asya'da Kazaklarda ve Kırgızlarda en yaygın çadır tipi yuvarlak ve kubbeli olanlarıdır. Hasırlarla örtülü çemberlerden yapılmış yarım daire biçimindeki çadırlar Doğu Afrika'da da görülmektedir. Türkistan ve Kırgızistan'daki çadırlar üstü kubbeli ve yuvarlak bir ev şeklindedir. Ayrıca söz konusu yerlerde Moğol çadırlarından etkilenerek külah şeklinde yapılan kubbeli çadırlara da rastlanmaktadır (Çalışkan, 2013, s.3).

Eski Türklerin çadır yapımında geliştikleri ve çeşitli çadır türlerini kullandıkları kurgan denilen eski mezarlarda bulunan tarihî kalıntılarda görülmektedir (Bozkurt, 1993, s.160). Basit örtü çadır, konik çadır, alaçık-çatma ev, yurt-keçe çadır, topak ev, karaçadır-kılçadır, tenefli çadır, şemsiye çadır, kumanda çadırı ve beşik çadır Orta Asya ve Anadolu'da kullanılan çadır türleridir:

Basit örtü çadır; karşılıklı yere çakılan direkler üzerine bezin gerilmesi ile yapılır. İki tarafında ve yanlarında üçgen biçiminde örtüleri bulunur. Bu çadır şekli aynı zamanda Osmanlı'da kullanılan bir çadır çeşididir (Onuk, 2005, s.19).

Mahruti (konik) çadır; çadırların en basiti, sııkların birbirine çatılarak üzerinin örtülmesiyle elde edilen konik biçimindedir. Kurganlarda uçları sııklarla birbirine tutturulmuş bazı sııklara rastlanmıştır ki, bu buluntular Kızılderililerin kullandığı konik çadır tipinin eski Türklerde de var olduğunu akla getirmektedir (Bozkurt, 1993, s.160). Bu Hunların da kullandığı basit bir çadır tarzıdır. Çok yönlü kullanılabilen bu çadır günümüzde de kullanılmaktadır. Etekleri daire gibi olan, ortaya dikilen bir direğin üstüne takılıp kanatları etrafına açılan ve gerildiğinde konik biçimini alan çadırlardır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf:1 Konik çadır örneği

(Şahin, 2016, s.28)

Alaçık-Çatma ev; Anadolu'nun hemen her yerinde kurulmuş, özellikle yaz aylarında yapılan ilkel ve basit barınaklardır. Tepe uçları yukarı gelecek şekilde sııkların birbirine çatılarak ortadan direkli, konik bir biçimde meydana getirilen bu çadıra alaçık denir. Bu çadırların üzeri karaçam veya kayın ağacı yapraklarıyla örtülür (Onuk, 2005, s.19-20).

Orta Asya'da yaşayan Türk ve Moğol kavimleri arasında en yaygın olan çadır tipi *yurt*, *topak ev* veya *kiyiz üy* (*keçe ev*) denilen ve çok eski bir geçmişi olan kubbeli çadırlardır (Fotoğraf 2). Bu çadırlar biri çevre duvarı, diğeri üst örtüsü olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. Çevre duvarının iskeleti, sıırımla birbirine çaprazlama bağlanan ve kanat veya kerege denilen 2-2,5 m. kadar yükseklikteki ince ahşap kafes panolardan oluşur. Bu kanatlardan altı veya yedi tanesiyle 5-6 m. çapında bir daireyi çeviren yuvarlak bir kafes meydana getirilir. Çadır kurulurken kolaylık sağlaması için kanatların sayısına göre daire çizilecek ölçüde bir ip bulundurulur; bununla yere çizilen daire üzerine kanatlar dizilerek birbirine bağlanır. Genellikle güneşin doğduğu tarafa kapı için hazırlanmış bir çerçeve konulur (Bozkurt, 1998, s.160).

Yurt-keçe çadır, ormanlık bölgelerde yaşayan Altay Türklerinin kullandığı, iskeleti ahşap, yuvarlak planlı ve toparlak örtülü, ortası delik olan keregü veya yurt denilen çadır türüdür. Bugün bu tür çadırlara Kazakistan ve Kırgızistan da kara-üy, ak-üy, Özbek ve Türkmenlerde ise kara üy denilmektedir. Orta Asya Türk boylarının çadırlarına bakıldığında boylarına özgü sembolik anlam taşıyan motiflerle çadırları süsledikleri görülür. Yurt-keçe çadırlarına benzeyen *topak ev* çadırları da, bugün Orta Asya, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan'da kullanılan çadırın en yaygın türüdür.

Fotoğraf:2 Boz-Üy-Keçe Çadır örneği

(Çalışkan 2013, s.12)

Karaçadır-kılçadır; göçebe Türklerin kullandığı çadır tiplerinden biri de topak ev gibi yine yüzyıllardır pek fazla bir değişikliğe uğramamış olan kara çadırıdır. Direkli, keçi kılından dokunmuş kumaşların kullanıldığı göçebe hayatının en mükemmel barınağıdır. Bu türün tek sıkıntılı yönü siyah olması nedeniyle güneş ışığını üzerinde toplayıp, yaz aylarında çadırın içinin çok sıcak olmasıdır (Onuk, 2005, s.20-36).

Fotoğraf:3 Karaçadır-kılçadır örneği

(<https://dutlucakoyu.wordpress.com/category/yoruk-kulturu/>)

Tenefli çadır, yapılışı zor olan direkli çadırlardandır. Özellikle Sivas yöresinde kullanılmaktadır (Onuk, 2005, s.20-36). Bunun yanı sıra Orta Asya ve Anadolu'da *şemsiye çadır*, *kumanda çadırı*, *beşik çadır* kullanılan diğer çadır türleridir.

Fotoğraf:4 Yurt-alaçık-topak ev denilen çadır türüne ait bir Türkmen çadırının iç-dış-tavan görünümü örneği

(<http://blog.kavrakoglu.com/tag/turk-cadiri/>)

Osmanlıda Kullanılan Çadır Çeşitleri

Çadır, Osmanlılarda çerge, oba ve otağ olarak adlandırılır. Bu çadırlar içerisinde Otağ-ı hümayun denilen padişah çadırları önde gelir. Osmanlı döneminde saray çadırlarında yurt tipi çadırlar kullanılırken sonraki dönemlerde çok direkli ve bez örtülü çadırlar kullanılır. Padişah ve paşa çadırları tenefli (içi astarlanmış), kumandan ve beşik çadırları kara çadır tipi direkli çadırlardır. Bu tip çadırlarda, dıştan atlas, ipek sırma işlemeli kumaşlar ile kaplanmış, içinde ve dışında farklı kumaşlar kullanılmıştır. Süslemelerdeki teknik ve desen çok iyi seviyelere ulaşmış motif, renk ve kompozisyonlar ait oldukları dönemin süsleme sanatlarıyla benzerlik göstermiştir (Çalışkan, 2013, s.5). Osmanlı dönemi saray çadırlarını; Otağ-ı Hümayun, Otağ-ı Asafi, Halvet çadırı, Sokakla Çadır-Perdeli Çadır, Çadır-ı Hazine-Hazine çadırı, Kurba Çadır-Hamam Çadırı, Hastane çadırı, Kılar çadırı,

Mutfak çadırı, Ceza çadırları olarak sınıflandırılmaktadır.

Otağ-ı Hümayun-Padişah çadırı; çadırların en muhteşemi, eski çağlardan beri hükümdar otağları olmuştur. Kaynaklarda, Uygur hakanının altın sırmalı çadırının 900 kişiyi alabilecek büyüklükte olduğu, Hazar hakanının tekerlekler üstünde taşınan atlas otağının tepesinde altın bir nar bulunduğu ve Timurlulardan Gazan Han'ın en mahir ustalara altın bir çadır yaptırdığı gibi bilgiler yer almaktadır. Hükümdar otağlarının en ünlüsü ise Osmanlıların 'otağ-ı hümayundur' (Bozkurt, 1993, s.158). Otağ-ı hümayun seferlerde, av ve gezintilerde kullanılmış, çeşitli bölümlere ayrılan son derece görkemli, işlemeli ve süslü çadırlardır. Otağ-ı hümayunların rengi kırmızıdır ve Osmanlı ordusunda padişahlar, şehzadeler, vezirler ve beylerbeyilerden başkası bu renkte çadır kullanmamıştır.

Otağ süslemelerinin padişahların ihtişamına yakışır bir şekilde olmasına büyük özen gösterilmiştir. Otağlar iç ve dış düzenlemeleri ve süslemeleriyle hem tüm ihtiyaca uygun, hem de padişahın içinde adeta sarayda gibi yaşantısını her koşulda rahatça sürdürebilmesine cevap verebilecek biçimde düşünülerek hazırlanmıştır (Dıvrık, 2010, s.1). Çadırlarda dekoratif amaçlı süsleme öğeleri de dikkat çekmektedir. Süsleme amaçlı kullanılan eşyalar arasında ipek ve pamuklu kumaşlar, sim, tel, püskül-saçak, oya çeşitleri, boncuk, sırma ve deri gibi malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemeler özellikle çadırların kapı amaçlı kullanılan örtülerinde püskül ve taht saçağı şeklinde süsleme unsuru olarak kullanılmıştır.

Estetik açıdan bakıldığında, bütünüyle birer sanat eseri olan otağların iç düzenlemeleri de oldukça zengin ve göz kamaştırıcı, tabanına altın ve gümüş teller ilâvesiyle dokunmuş ipek halılar serilir, kıymetli halılar ve kumaşlarla örtülü sedirlerin üzerlerine özenle işlenmiş yastıklar konulur ve bütün bölümler sarayda olduğu gibi değerli taşlarla bezenmiş altın ve gümüş eşya ile tefriş edilirdi (Çürük, 1993, s.163). Bu çadırlar etrafı en iyi şekilde gören küçük tepeler üzerine kurulur, boyutları ve dış süslemeleri ile diğer çadırlardan ayrılan bir tür ve İslam öncesi Türk hakanlarından devam ettirilen bir gelenektir.

Fotoğraf:5 Askeri Müzede korunan Sultan II. Mahmut'a ait tek direkli çadır örneği

(Atasoy, Mesci, 2012, s.50)

Otağ-ı Asafi, Paşaçadırı, Divan çadırı, bu çadır türleri vezirlere mahsustur. Birkaç direkli, geniş bir alan üzerine oturtulmuş, pencere ve perdeleri bulunan bir çadırıdır. Bu çadırda resmi kabuller, toplantılar, savaş görüşmeleri yapılır, ziyafetler verilir. Divan çadırı, ara bir çadırı padişah çadırına bağlıdır (Onuk, 2005, s.40-42).

Halvet Çadırı, Sadrazama ait olan Padişah çadırında olduğu gibi soğuk havalara karşı kalın ve sırma işlemeli bezden yapılmış çadırıdır. *Sokakla Çadır-Perdeli Çadır*, İpler ve bezlerden meydana gelen perdeli çadır, sefer sırasında sancakbeyinin barınağı görevini yapmaktadır. Çadır-ı Hazine-Hazine çadırı, sancak beyinin sefer sırasında savaş hazinelerini muhafaza ettiği çadırıdır. *Kurba Çadır-Hamam Çadırı*, hamam olarak kullanılan çadırıdır. *Hastane Çadırı*, hastalara mahsus bölmeli bir çadırıdır. *Kılar Çadırı*, sefer sırasında yiyecek stoklarının saklanması için kullanılan çadır türüdür. Çadır-ı Saraçhane, eyer ve deri işlerinin yapıldığı çadırıdır. *Mutfak çadırı, ceza çadırı*, piyade ve meslek sınıfı askerlerin yatıp dinlenmeleri için kullanıldığı *muhtelif sınıf asker çadırları* diğer çadır türleridir (Çalışkan, 2013, s.74).

Çadır formunun, kendisinden sonraki İslami ve sivil mimaride kümbet, kubbe, eyvan gibi mimari biçimlerine esin kaynağı olduğu mimarlık ve sanat tarihi uzmanlarınca ileri sürülmüştür. Ayrıca çadırdaki tek mekân anlayışının, geleneksel köy mimarisinde evin en önemli bölümünün oturan yemek yenilen, yatılan hatta ocağın da içeride yer aldığı bir kullanım şeklinin ve alışkanlığının kaynağı olduğu düşünülebilir. Çadırda mimari bezeme ya da çadır donanımı olarak kullanılan tüm dokuma ve keçe yaygıları, hiçbir değişikliğe uğramadan aynı fonksiyonlarıyla geleneksel konutlar da görülmektedir. Anadolu göçer topluluklarında çadıra ilişkin birçok inanç, adet ve gelenek eve ilişkin hikayelerde yaşatıldığı söylenebilir (Kutlu, 1992, s.64).

Osmanlıda Sürdürülen Çadır Geleneğinin Minyatür Sanatına Yansımaları

Çadır geleneği Türk kültüründe büyük bir rol oynamış, önemli bir yere sahip ve bu kültür Osmanlı döneminde de önemini kaybetmeden hatta görkemli bir şekilde sürmüştür (Atasoy, 2002, s.7). Çadır çeşitlerini, birer tarihi belge niteliğindeki minyatür sanatı örneklerinde görmek mümkündür. Çadırlar hakkında birçok bilgi, belge niteliğindeki minyatür örneklerinden elde edilmiştir. Osmanlı çadırlarının birçok özelliği ve tipi mevcuttur. Bu tip işlevsel amaçlarına, Osmanlılar şehzadelerin sünnet düğünlerinde günlerce süren eğlenceler düzenleyerek, yüzlerce çadır kurup fakir çocuklarını da bu çadırlarda sünnet ettirmeleri örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla Osmanlıda şenlikler için kullanılan çadırlar toplumsal mekan sorununu çözen bir işlevselliğe sahiptir. Düğün şenlikleri sebebiyle Okmeydanı'n da kurulan çadır kent III. Ahmet Sur namesinde resmedilmiştir (Fotoğraf 6).

Çadırlar şenlikleri izlemek, ziyafetler vermek, divan toplantıları yapmak, misafiri **ağırlamak** ve açık havalarda sahne vazifesi görmeleri için kullanılmıştır (Fotoğraf 7-8-9-10). Osmanlılar çadırı askeri seferler sırasında da kullanarak göçer çadır kentler kurmuşlardır (Fotoğraf 12). Padişahların saray dışında kullandıkları en görkemli yapılar olarak, onlara özel, büyük, etekli ve süslü, genellikle kırmızı renkli çadırlara verilen ad olan otağ-ı hümayun'u kullanmışlardır. Dönemin padişahı orduyu, saray yerine onun adına kurulmuş olan ve sarayı aratmayan bu otağlardan yönetmiştir. Bu çadırlar kudret ve görkem de simgesidir.

İncelenen minyatürlerin çoğunda, çadırların sayebanı (gölgelik) vardır ve önü açıktır ya da etekleri iki yana toplanarak önü açılmıştır. Ancak her iki durumda da çadırın içi görünmemektedir. Oturan kişinin arkasında genellikle üzeri süslemeli çadır içi perdesi denilen bir zemin görülmektedir.

Fotoğraf:6 1720 düğününde Okmeydanı'nda kurulan çadır kent tasviri, III. Ahmed Surnamesi

(Atasoy, 2002, s.63)

Fotoğraf 6'daki minyatürde Okmeydanı'nda kurulmuş otağların kuşbakışı görünümü resmedilmiştir. Minyatür, yeşil ve beyaz renkli, gösterişli süslemelerin göze çarpmadığı otağların bir araya gelmesiyle kurulmuş olan **çadır kente** güzel bir örnektir. Etrafta beyaz etekli küçük seyir çadırları ve görevlilere ayrılmış **çadırlar yer almaktadır. Sağdaki büyük çadır, saltanat çadırıdır. Etrafına kumaştan bir çit çekilmiş, çitin içerisinde seyir çadırları, kırmızı kubbeli bir tribün ve üç direkli büyük kabul çadırı vardır** (Atıl, 1999, s. 42). Sol sayfada yer alan turuncu renkli germeli mutfak çadırının tepesinde iki direğin arasında dumanın çıkması için özel yapılmış siyah bir kısım vardır. Otağların vazgeçilmez bir parçası olan *zukak* bulunmaktadır. Zukak, çadır ve çadır gruplarını çevreleyen bir tür tekstil kuşatma duvarına verilen addır. Arazide veya ordugâhta, özellikle padişah ve erkâna ait çadırların istenmeyen bölgelerle bağlantısını kesen zukaklar önemli bir elemandır. Zukakların çoğunda olduğu gibi bu minyatürdeki zukağında üst kenarları kale mazgalları gibi dendanlı yapılmıştır.

Fotoğraf:7 III. Ahmed, 1720 düğününde şenlikleri izlerken, III. Ahmed Surnamesi

(Atasoy, 2002, s.61)

Fotoğraf 7'deki minyatürde Levni, 1720'deki sünnet düğünü şenlik eğlencelerini kubbeli tribünden izleyen padişahı ve **sadrzamı da kendi çadırında izlerken tasvir etmiştir**. Padişahın yer aldığı adalet kulesi basit bir ahşap yapıdan meydana gelen, kırmızı renkli kubbeli bir tribündür. Adalet Kulesi, otağ-ı hümayunların saray mimarisinin bir örneği olduğunu ortaya koyan bir saray birimidir. Kaynaklara göre adalet kulesi de taht gibi basit bir yapıya sahip, örtülerle güzelleştirilen bir çadırır. Astarlı, etekli ve değerli örtülerle döşenerek padişahın kullanımına hazır hale getirilmiş bir yapıdır. Bu örtülerin hepsinin dışı çoğunlukla kırmızıdır. Diğer kullanılan renk ise yeşildir (Çalışkan 2013, s. 81-82). Kırmızı rengin kullanılması **çadırın** padişaha ait olduğunun bir göstergesidir. Bu minyatürde padişah sağa dönük vaziyette sol eliyle pembe kürkünün yakasını tutarken resmedilmiştir. **Sırtını yasladığı yastık duman rengi ve üzerinde sarı renkli işlemler vardır. Üzerine oturduğu minder ise açık mavi renk üzerinde mavinin koyu bir tonuyla damla formunda süslemeler mevcuttur**. Padişahın arkasında çadırın içini göstermeyen kırmızı bir fon vardır. Çadırının iki yana açılan eteğindeki süslemeler dikkat çekicidir. Sarı renk üzerinde şemse formundan oluşan tekrarlı bir kompozisyon hâkimdir. Minyatürdeki süslemelerden anlaşıldığı üzere gerçekte de padişahın çadırında değerli ve süslü kumaşların kullanıldığı sonucuna varılabilir.

Fotoğraf:8 Lala Mustafa Paşa'nın Yeniçeri ağalarına verdiği ziyafet tasvir edilmiştir. Nusret name

(Atasoy, 2002, s.17)

Fotoğraf 8, çadırda verilen ziyafetin tasvir edildiği bir minyatür örneğidir. İncelenen bu minyatür örnekleri, Osmanlıların çadırı kullanmadaki amaçlarını gösteren belgelerdir. İlkel bir göçebe hayatı sürdürülmediğinin de kanıtıdır (Atasoy, 2002, s.17). Çadırın birçok amaç için farklı şekillerde kullanıldığını, sarayı aratmayan özellik ve görkeme sahip, adeta bir sanat eseri gibi süslenmiş

örneklerini minyatürlerde görmek mümkündür. Bu minyatür örneğindeki ziyafet çadırı da son derece görkemli ve süslüdür. Kırmızı çadırın üzerinde şemse formunun içinde altınla çalışılmış stilize çiçek ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon vardır. İki yana açılan eteğin içi yeşil renkte, üzerinde tekrar eden ve içi stilize desenle süslenmiş formlar vardır. Padişahın yastığı pembe üzerine altın rengi, oturduğu minderi ise turuncu üzerine kırmızı stilize desenlerle süslenmiştir. Çadırın iki yanındaki gölgeliklerde ise lacivert-turuncu ve lacivert- türkuaz renkli bordür içerisinde pembe üzerine kırmızı çift tahrirli bir kompozisyon uygulanmış ve desenin boşluklarında ise altın kullanılmıştır. Yine bu minyatür örneği de, çadırda renkli, altın işlemeli ve değerli kumaşların kullanıldığının kanıtıdır.

Fotoğraf:9 III. Mehmed'in otağında Macarları kabulü, Şehname-i Sultan Mehmed III, 1596

(Atasoy, 2002, s. 57)

Fotoğraf 9'te yine çadırda geçen bir misafir kabulü sahnesi görülmektedir. Padişahın otağının önündeki bitişik sayeban dikkati çekmektedir. Bitişik sayebanlar tek başlarına kullanılamaz ve dolayısıyla da bir anlam ifade etmez. Temel işlevleri, pratik anlamda bitiştikleri çadır için gölgelik oluşturmaktır. Bunun yanında, kimi durumlarda önüne gerildikleri çadırda kapı olarak da işlev görürler. A formlu sayebanlar padişaha sahne oluşturma alışkanlığı üzerine hazırlanmıştır (Mesci, 2012, s.83). İncelenen bütün örneklerin hemen hepsinde serbest ve bitişik sayebanlar yer almaktadır. Sayeban denilen bu gölgeliklerde son derece süslüdür. Koyu bir zeminin ortasında altın renkli büyük bir şemse motifi, **üzeri** bitkisel motifli kompozisyonla süslenmiş, köşelerde altın renkli içi kırmızı rumi motifliyle tamamlanmış köşebentler yer almaktadır. Padişahın bulunduğu mekânın etrafı dandanlı beyaz zükakla çevrilmiştir. Üzeri şemse formu içerisinde rumi motifinin kullanıldığı lacivert renkli, tekrarlı desenle bezenmiştir. Otağdan başlayıp, gölgeliklere hatta sınır belirlemek amacıyla kullanılan zükaklarda bile değerli ve işlemeli kumaşların kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Fotoğraf:10 II Selim'in cülus töreniyle tahta çıkışı, Nüzhet-el Ahbar el-Esrar der Sefer-i Sigetvar

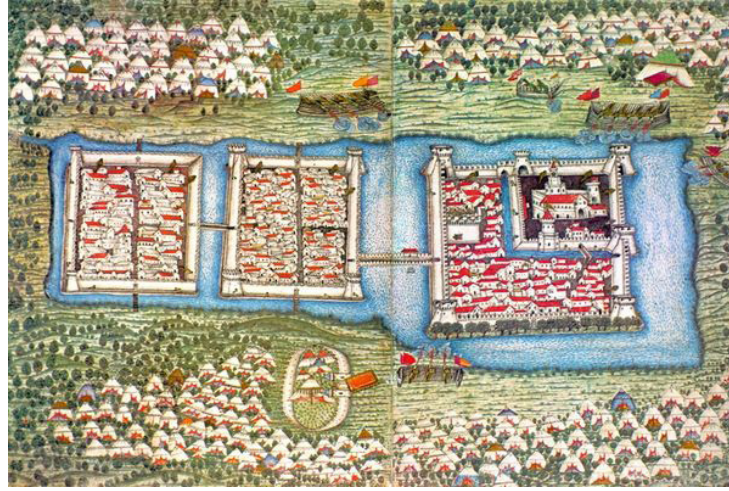
(Atasoy, 2002, s.16)

Fotoğraf 10'da Sultan Selim'in tahta çıkış töreninin, padişahların sarayı olan otağ da gerçekleştiği görülmektedir. Örneklerde görüldüğü üzere çadır, mimari yapılar yerine Osmanlı da oldukça yaygın kullanılan bir gelenektir. Fotoğraflarda bu çadırların son derece görkemli, süslü, işlemeli kumaşlardan yapıldığı dikkati çekmektedir. Dönemin musavvirleri eserlerinde bu ayrıntıyı başarılı bir şekilde yansıtmışlardır. Solda serbest ve sağ sayfada bitişik kırmızı ve mavi renklerin hâkim olduğu iki adet sayeban (gölgelik) yer almaktadır. Gerçek örnek olarak aşağıdaki Fotoğrafta askeri müzede korunan Sultan II. Mahmut'a ait sayeban, son derece yoğun işlemeli, süslü ve değerlidir.

Fotoğraf:11 Sultan II. Mahmut'a ait bir sayeban, Askeri Müze

(Atasoy, Mesci, 2012, s.53)

Fotoğraf:12 Zigetvar kuşatmasında Osmanlı ordusuna ait çadırlar, Nüzhet el-Ahbar el-Esrar der Sefer-i Zigetvar

(Atasoy, 2002, s.1)

Çadırın bir diğer kullanım yeri askeri seferlerdir. Fotoğraf 12 de ki bu minyatür, Sigetvarı kuşatan Osmanlı ordusunun otağlarının, harita tarzında kuşbakışı görünümünün resmedildiği bir eserdir. Etrafta çok sayıda beyaz çadır yer almaktadır. Harita illüstrasyonu tarzında resmedilmiş bir eser olduğundan kumaş süslemesi gibi ayrıntılara yer verilmemiştir.

Fotoğraf:13 Kanuni Sultan Süleyman otağının önünde kurulan tahtta oturmuş, Belgrat Kuşatmasını izlemektedir. Süleyman name, 1558

(Atasoy, 2002, s.134)

Birçok çadırın resmedildiği bir başka minyatür örneği ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrat kuşatmasında, otağının önüne kurulun tahttan kuşatmayı izlediği sahnedir (Fotoğraf 13). Renkli kumaşlardan oluşan çadırların üzeri çift tahrir ve rumi motifleriyle süslenmiştir. İncelenen örnekler içerisindeki en çok tezhiplenmiş çadırlar bu örnekte yer almaktadır. Buradaki zुकak da oldukça detaylı işlenmiştir. Dışı beyaz zemin üzerine stilize desenler, çift tahrir ve rumi motifleriyle süslenirken, içi de aynı yoğunlukta mavi zemin üzerine kırmızı rumiler ve lacivert stilize çiçekli kompozisyonla bezenmiştir.

Görülüyor ki, kurulan **çadırlar, ister** ziyafet, şenlik ve ya düğün için olsun, isterse de kuşatma **için...** Amacına bakılmaksızın çadırından, zukağına, yastığından, yer minderine kadar renkli, ipekli ve altın işlemeli değerli kumaşların kullanıldığının en güzel kanıtını, nakkaş tarafından her yeri tezhip desenleriyle bezenmiş minyatür örnekleri gözler önüne sermektedir.

Fotoğraf:14 Kanuni'nin cülusu, Nüzhet-el Ahbar el-Esrar der Sefer-i Sigetvar, 1568

(Atasoy, Mesci, 2012, s.98)

Fotoğraf:15 Kanuni ve Macar İstefan, Nüzhet-el Ahbar el-Esrar der Sefer-i

(Atasoy, Mesci, 2012, s.98)

Soldaki minyatür Kanuni'nin cülus töreni, sağdaki ise Kanuni'nin elçi kabul sahnesidir Her iki minyatürde de saray dışında gerçekleşen kabul sahnesi tasvir edilmiştir. Kabul sahnesinin Sigetvar seferi sırasında, açık bir arazide ve Otağ-ı Hümayun'da gerçekleşmiş olmasına rağmen, saraydaki hiyerarşik yapılanma bu sahnede de mevcuttur. Padişah her zamanki duruşuyla altın kaplamalı tahtında oturmaktadır. Bu iki minyatür örneğinde yurt biçimindeki çok renkli ve süslü çadırlar dikkati çekmektedir. Her ikisinde de mavi renkli sayeban (gölgelik) vardır. Soldaki sayeban çadıra bitişik,

diğeri çadırdan ayrı olarak resmedilmiş serbest sayebandır. Görüldüğü üzere bazı örneklerde çadırın önünde, bazılarında ise çadırdan ayrı fakat hepsinde de sayebanlar padişahın üzerinde yer almaktadır. Diğer örneklerin genelinde olduğu gibi bu örneklerde de süslü çadırların önleri etekleri iki yana çekilerek açık bırakılmış fakat çadırın içi görünmemektedir. İki yana açılan eteklerin arasında içeriği göstermeyen renkli ve süslü perdeler yer almaktadır.

Sonuç

Tarih öncesi devirlerden bu yana çeşitli ihtiyaç ve amaçlar doğrultusunda farklı boy ve biçimlerde meydana getirilerek günümüzde bazı bölgelerde hala kullanılan çadır, Osmanlı döneminde en muhteşem halini sürmüş ve dönemin minyatürlerine nakkaşlar tarafından konu olmuştur. İncelenen minyatür örneklerinden de anlaşıldığı üzere Osmanlı saray hayatında güç, kuvvet ve görkemin simgesi olan çadırların yeri oldukça önemlidir.

Osmanlıların çadırlarına bakıldığında ne kadar görkemli olduğu incelenen minyatürlerde göze çarpmaktadır. Estetik açıdan ele alındığında çadırlarda dekoratif amaçlarının yanı sıra simgesel anlamları da olan geleneksel süsleme öğeleri dikkat çekmektedir. Özellikle Otağ-ı Hümayunlar üretilirken estetik kaygı hat safhadadır. Çadır süslemelerinin padişahların ihtişamına yakışır bir şekilde olmasına, iç ve dış düzenlemeleri ve süslemeleriyle hem tüm ihtiyaca uygun, hem de padişahın içinde adeta sarayda gibi yaşantısını her koşulda rahatça sürdürebilmesine cevap verebilecek biçimde düşünülerek hazırlanmıştır. Çadırın dışı, içi, padişahın yastığı, minderi hatta zुकaklara kadar tüm detaylarda değerli ve işlemeli kumaşlar kullanılmıştır. Bunun kanıtı dönemini adeta fotoğraflayarak geçmişe ışık tutan minyatürlerdir.

Sonuç olarak araştırma kapsamında incelenen örneklerde görüldüğü üzere, çadır geleneği Türk kültüründe önemli bir yere sahip ve bu kültür Osmanlı döneminde önemini kaybetmeden devam etmiştir. Çadırın Osmanlı da çok çeşitli amaçlarla ve bir takım estetik kaygılarla üretildiği minyatür örneklerine de yansımıştır.

Kaynakça Listesi

Atasoy, N. (2004-2005). Osmanlı Çadırları. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi. 10 Mart 2017. http://www.obarsiv.com/guncel_vct_0405_nurhanatasoy.html

Atasoy, N. (2002). *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları*, İstanbul: Aygaz Yayınları.

Atıl, E. (1999). *Levni ve Surname (Bir Osmanlı şenliğinin öyküsü)*, İstanbul: Koçbank Yayınları.

Bozkurt, N. (1993). Çadır, İslam Ansiklopedisi içinde (8, 158-162). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Çandarlı Şahin, A. (2016). *Türk Çadırı Üzerine*, Tarihin peşinde *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (16). 25-39.

Çalışkan, H. (2013). *17. Ve 18. Yüzyıl Osmanlı Çadırları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Çürük, C.(1993). *Osmanlılarda Çadır*. İslam Ansiklopedisi içinde (8, 162-164). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Dıvrık, M. (2010). *Klasik Dönem Osmanlı Çadır Süslemelerinden Kıvrıma, Oturtma, Çırpma (Aplike) Tekniğinin Günümüz Gereksinimlerine Uyarlama Önerileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans

Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Erden, A. (1982). *Batı Anadolu Türkmen Çadırları*, Antropoloji, Yıl: 1978-1979, Sayı 11, Ankara, s.73-82.

Gündüz, T. (2002). *Konar-Göçer*, İslam Ansiklopedisi içinde (26, 161-163). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Kavrakoğlu, F. (2015). Özbekistan Gezisi 16 Türk Çadırı. 12 Mart 2017. <http://blog.kavrakoglu.com/tag/turk-cadiri/>

Koca, S. (2002). *Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Türkler Cilt 3 İlkçağ, Yeni Türkiye Yayınları, 15-37, Ankara.

Köse, A. (2005). Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri, Afyon Kocatepe Üniv. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2). 165-200.

Kutlu, M. (1992). Yaşayan Bir Alt-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü, *IV. Milletler arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri* Kitabı içinde (59-66). Ankara: Feryal Matbaası.

Mesci, Ü. (2012). *Osmanlı İmparatorluk Çadırlarında Mimari İfade*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Onuk, T. (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. YÜZYIL)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 12 (1). 563-580.

Yılmaz, A. ve Telci, C. (2010). Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 7 (2). 14-33.

<https://dutlucakoyu.wordpress.com/category/yoruk-kulturu/>